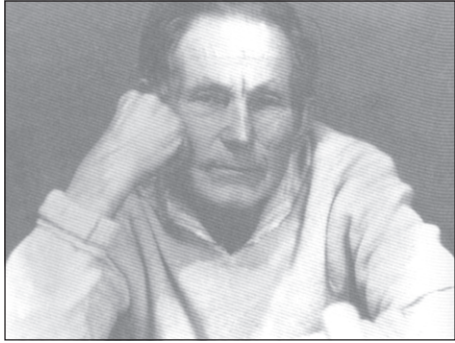

GYVIEJI ARCHYVAI

2015-ieji – Etnografinių regionų metai

Mardasavo dainius ir pasakotojas

Petras Zalanskas

Talentingas liaudies dainininkas, pasakotojas Petras Zalanskas gimė 1900 metų spalio 17 dieną Mardasavo kaime, kuriame pragyveno visą savo gyvenimą. Tėvai buvo neturtingi ūkininkai – Divazius (Dionizas) Zalanskas ir Monika Barysiūtė. „Motulė mani gimdė ryti, kaip šiltoji saulalė tekėjo, kaip visi rai-bi paukšeliai čiulbėjo. Tadu mani motulė radino šiame pasaulyje gyventi. Už tai galiu jai aciū sakyti. Motulė man savo visų charakterį padovanojo: gerų atmintį, gerų klausų ir gražų balsų, kaip tų rai-bų, drabnų paukštelių čiulbėjimų. Dirbau daug ir dainavau daug, ir kartu verkiau, ba reikėjo, gyvenimo buvo visko. Mano dainos mano amžėlį ilgino. Ir širdelę savo gydau savo dainom...“, - rašė P. Zalanskas autobiografijoje (Zalanskas, Petras. Čiulba ulba sakalas. – Vilnius, 2008, p. 360).

Nuo 1970 m. dainavo Žiūrų etnografinių ansamblyje,

su juo koncertavo Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose. „Pirmą kartą „dėdė Petruką“ pamčiau per Žiūrų ansamblio koncertą. Šalia sėdintis nusipelnęs artistas A. Šurna kumštelėjo į šoną sakydamas: „Žiūrėk, tas žmogus kaip iš pasakos“. Tai ir buvo Zalanskas. Pasirėšęs tradicinį savo šaliką, ramus, raudonais kaip obuoliukai veidais kartu su žiūriškiais traukė dzūkiškas dainas. Dainavo ir vienas – „Šią nedėlėlę per nedėlėlę“ ir „Žalioj girioj stadalėlis“. Po koncerto mes ir susipažinom, tiesiog susidraugavom“, - prisimena garsi liaudies dainų atlikėja Veronika Povilionienė-Janulevičienė (Mardasavas. – Marcinkonys, 1999, p. 18.). Ši jų draugystė tęsėsi ne vienerius metus.

Tautosaka iš P. Zalansko buvo užrašinėjama septyniolika metų (1963-1980), ir tie patys kūriniai buvo užrašyti po kelis kartus. Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Tautosakos rankraštyne saugomi du nemaži jo dainų rinkiniai. Pats P. Zalanskas paliko 30 sąsiuvinų vertingų etnografinių rašinių, atsimi-

nimų apie Mardasavo kaimą ir savo gyvenimą; pats jis užrašė ir kai kurias savo dainas, pasakojamosios tautosakos kūrinius.

1983 m. išėjo Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė „Čiulba ulba sakalas“, kurią parengė Danutė Krištopaitė ir Norbertas Vėlius. Rengiant pirmą leidimą spaudai, buvo prežiūrėtas gausus P. Zalansko palikimas, atrinkti geriausi variantai.

1994 m. išleista Petro Zalansko 30 dainų kasetė „Mardasavo dainos“. 2005 m. pasirodė kompaktinė plokštelė „Kur čiulba ulba paukšteliai“, kurioje Petro Zalansko dainas dainuoja įvairūs atlikėjai. 2006 m. išleista dar viena kompaktinė plokštelė su P. Zalansko autentiškais įrašais. Į šį rinkinį įtrauktos 38 dainos, kurių didžiausia dalis – vestuvinės dainos.

2008 m. buvo išleistas papildytas antras rinktinės „Čiulba ulba sakalas“ leidimas ir kompaktinis diskas su P. Zalansko dainomis (33 dainos). Praturtinti antram leidimui ir straipsni „Petro Zalansko dainų savitumas“ parašė D. Krištopaitė. Knyga papildyta P. Zalansko anūkės Modestos Liugaitės-Cerniauskienės straipsniu

„Petro Zalansko pasaulėjauta ir aplinka“. Dainų melodijas ir jų interpretaciją išnagrino muzikologė Danutė Kuznienė, o Norbertas Vėlius pateikė straipsnį apie P. Zalanską, kaip pasakotoją. Rinktinėje spausdinamos vertingiausios 133 P. Zalansko dainos: darbo, kalendorinių apeigų, vestuvinės, šeimos, vaikų ir jaunimo, meilės, karinės-istorinės dainos, dainos apie gamtą, religinės giesmės. Leidinyje pateikiami pasakojamosios tautosakos kūriniai: pasakos, juokai ir anekdotai, etiologinės ir mitologinės sakmės, pasakojimai, smulkioji tautosaka. Nemaža vietos skirta etnografinės, susijusios su senąja dzūkų kaimo buitimi, aprašams.

Knygoje skelbiami P. Zalansko rašiniai iš jo rankraščių (LTR 7273, sąs. 17): „Apie Čepkelių raistus“, „Psalmė apie Gudo šalies grožybes“, „Apie šiltą pavasarį ir gražią gamtą“. Skyriuje „Iš autobiografijos“ skelbiamos autobiografijos ištraukos įdomios ne vien P. Zalansko, kaip tautosakos pateikėjo, asmenybei pažinti. Jose atsispindi Mardasavo kaimo istorija, papročiai, žmonių psichologija. Knygos pabaigoje publikuojami rašiniai „Petras Zalanskas atsi-

sveikina su šiuo pasauliu“ ir „Dar vienas dėdės Petro prasymas“ tarsi yra jo autobiografijos apibendrinimas, nuskaidrintas taurios asmenybės šviesos.

P. Zalanskas mirė 1980 metais liepos 21 dieną. Palaidotas gimtojo kaimo kapinėse.

„Iškeldamas dziedulis paliko mums, savo anūkam, lobį. Ir ne vieną... Penktas dziedulio lobis – tai jo dainos. Dainos jį lydėjo visur ir visada. Ypač atmintini būdavo rytai. Atsikeliam, būdavo, rytais, išbėgam į lauką – saulė jau pakilus, ir girdim iš sodo dziedulio balsą. Jis vaikšto, žiūri į medžius ir dainuoja – gal jiems, gal sau. Apima nepaprasta nuotaika – saulė, kylanti nuo miško, rasota žolė, dūzgiančios bitės, žydinčių žolių kvapas, būdingas tik Dzūkijai, ir ta dziedulio daina – viskas susilieja į vieną džiaugsmingą jaudulį – diena prasidėjo! Vasarą įsimenam rytus, o žiemą – vakarus. Žiemą dainoms būdavo skiriamas vakaras. Tuomet mes sėdim prie besikūrenančios krosnies, dziedulio veidas apšviestas degančių malkų, jos traška, o dziedulis dainuoja...“, - prisimena Pero Zalansko anūka (Pirmasis Dzūkijos

kultūros kongresas. – Alytus, 1995, p. 90).

Apie dainių ir pasakotoją P. Zalanską iš Mardasavo kaimo įvairiuose leidiniuose publikuota nemažai straipsnių, jo artimųjų atsiminimų. Varėnos viešosios bibliotekos kraštotyros leidinių fonde saugoma P. Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė „Čiulba ulba sakalas“ (2008), kompaktinės plokštelės su jo dainų įrašais, Dzūkijos nacionalinio parko knyga „Mardasavas“ (1999), straipsnių apie P. Zalanską kopijos, šio straipsnio autorės parengta bibliografija, supažindinti su P. Zalansko kūryba bei literatūra apie jį.

**Parengė
Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios
bibliotekos Bibliografijos,
informacijos ir kraštotyros
skyriaus vedėja**

Toliau pateiksiu Varėnos rajono enkavedistų raportą savo vyresnybei. Dokumento kopiją iš KGB archyvų gavo istorikas Algis Kašėta. Esame dėkingi jam ir už sudarytus žuvusių partizanų sąrašus – jais naudojoms laisvės kovotojų atminimą įamžindami paminkluose.

Raporte rusiškai rašoma: „Pagal agento „Patrioto“ nurodymus MGB Daugų kariniam skyriui išaiškėjo, kad Daugų valsčiaus Geidukonių kaime slepiasi banditai, kurie naktimis iš valstiečių surenka maisto produktus. Banditų, kurie slapstosi Geidukonių kaime, paieškoms ir likvidacijai 1949 metų kovo 1 d. buvo pasiūsta operatyvinė grupė, vadovaujama MGB Daugų karinio skyriaus darbuotojo leitenanto Bieliausko. Kovo 16 dieną pirmą valandą, besitardama prie Petro Jaruševičiaus sodybos, operatyvinė grupė aptiko banditus. Įvyko mūšis. Mūšyje buvo nukautas eilinis banditas iš Vanago grupės, Kazimieraičio brigados Kašėta Juozas, Felikso s., gimęs 1908 m., slapyvardžiu Tumas, Daugų valsčiaus Vėžionių kaimo gyventojas.

Gyvas paimtas eilinis banditas iš tos pačios grupės Leikauskas Petras, Petro s., gimęs 1933 m., slapyvardžiu Savanoris, Varėnos

Dainavos apygardos partizanai

1949 metais vasario 16 d. Radviliškio rajono Markučių kaime, Lietuvos partizanų vadų sąskrydyje, Lietuvos teritorija buvo padalinta į devynias karines apygardas – Dzūkų regionas jau anksčiau buvo pavadintas Dainavos apygarda, kurioje veikė dvi Šarūno ir Merkio rinktinės (pastaroji, žuvus pulkininkui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui, buvo pavadinta jo vardu); Merkio rinktinė priskirti 4 batalionai: Varėnos, Merkinės, Druskininkų ir Marcinkonių

valsčiaus Martinavos kaimo gyventojas.

Iš jų paimta 2 vokiški šautuvai, 1 pistoletas ir 93 vienetai šovinių.

Gyvas paimtas banditas P. Leikauskas buvo apklaustas vietoj. Po „ypatingai tvirtos“ apklausos P. Leikauskas paliudijo, kad banditai iš Vanago grupės slepiasi Gudžių kaime pas ūkininką Krišilevičių Bronių.

Remdamasi šiais parodymais, karinė operatyvinė grupė rado sumaniai užmaskuotą bunkerį. Banditams buvo pasiūlyta pasiduoti, tačiau jie kategoriškai atsisakė ir atidengė ugnį. Susišaudant visi banditai, buvę bunkeryje, buvo nukauti“.

Toliau raporte išvardyti žuvusieji, smulkiai aprašyti jų ginklai bei asmeniniai daiktai.

Šiek tiek skiriasi gyvo liudytojo, sodybos šeimininko Broniaus Krišilevičiaus parodymai. Jis buvo nuteistas 25 metams lagerio, po 7 metų sugrįžo ir gyveno tame pačiame vienkiemyje.

Pagausėjus išdavysčių,

slėptuvės, kurias žinojo daugiau gyventojų, partizanų nurodymu buvo likviduotos. Pradėtos statyti naujos, kurias žinojo tik tie, kurie ruošėsi ten apsigyventi.

Krišilevičiaus šeima nebuvo enkavedistų įtariama, todėl A. Gecevičius-Klonis su savo grandies vyrais kreipėsi į jį prašydami sodyboje iškasti bunkerį. Jis nedvejodamas sutiko dar ir todėl, kad kiekvieną šios grandies partizaną pažinojo nuo vaikystės dienų. Pagaliau gyvendamas legaliai norėjo ir pats prisidėti prie bendros kovos prieš okupantus.

Bunkerį iškasė netoli namo. Įėjimo angą padarė lauko virtuvėje. Nusileidus žemyn reikėjo keletą metrų iki bunkerio eiti siauru tuneliu. Bunkerį žinojo tik jį kasę Klonio grandies partizanai.

Krišilevičiaus teigimu, į nelaisvę P. Leikauskas-Savanoris buvo paimtas keletą dienų anksčiau nei pažymėta čekistų raporte. Jie taip rašė norėdami sutirštinti spalvas, pasigirti ope-

ratyvumu neva operacija atlikta staigiai per vieną dieną. Raporte nepasigyrė ir nepaminėjo, kad Savanorį paėmė sužeistą į ranką ir tardymo metu į žaidžą kaisiojo įkaitintus geležinius strypus. Šešiolikmetis partizanas iš pradžių enkavedistams parodė kelis miške apleistus bunkerius. Apie tai buvo pranešta Klonio grandies vyrams. B. Krišilevičius atsimena, kaip partizanų pasitarime P. Leikauskas-Kalavijas savo bendražygius užtikrino, kad jo sūnus neparodys čekistams slėptuvės, kurioje slepiasi jo tėvas ir ginklo draugai. Pasitraukti partizanai turėjo pakankamai laiko, nes perspėti buvo net keletą kartų.

Kovo 14-osios vėlų vakarą iš atjojusio nepažįstamo ryšininko jis gavo paskutinį pranešimą, kad partizanas Savanoris išdavinėja bunkerius.

Sunku suprasti, kodėl partizanai nereagavo į perspėjimus. Gal patikėjo Savanorio tėvo Kalavijo garantijomis? Deja.

Varėnos ir Daugų sribai

su enkavedistais slėptuvę apsupo 1949 m. kovo 15 d. auštant. Gaują ginkluotų bolševikų atvedė buvęs partizanas Savanoris, neatlaikęs kankinimų. Bunkeryje slėpėsi 6 partizanai: tėvas Petras Leikauskas-Kalavijas, gimęs 1900 m. Varėnos valsčiaus Martinavos kaime; Adolfas Gecevičius-Klonis, grandies vadas, gimęs 1915 m. Varėnos valsčiaus Druckūnų kaime; Adomas Daugirdas-Gailius, gimęs 1921 m. Daugų valsčiaus Geidukonių kaime; Jonas Daugirdas-Kovas, gimęs 1917 m.; Leonas Kaziulionis-Karžygys, gimęs 1924 m. Varėnos miestelyje; Placidus Jaruševičius-Dainius, gimęs 1927 m. Daugų valsčiaus Geidukonių kaime.

Enkavedistų įsakymu B. Krišilevičius, priėjęs prie slėptuvės, partizanus informavo apie padėtį ir čekistų reikalavimus. Pasakė, kad gaują atvedė P. Leikauskas-Savanoris. Iš bunkerio partizanų vardu atsiliepė grandies vadas Klonis, kad jie gyvi nepasiduos, nes pasirinko mirtį dėl Lietuvos

laisvės ir nepriklausomybės. Tuoj pat supoškėjo šūviai. Partizanai, supratę, kad jų padėtis beviltiška, netekę galimybės nei kautis, nei pasitraukti, vengdami pakliūti gyvi visi nusišovė.

Išgirdę pistoletų poškėjimą, čekistai sodybos šeimininkui įsakė atidaryti bunkerio angą, o patys rankose laikė paruošę ryšulius granatų. Pasak B. Krišilevičiaus, enkavedistai buvo sumanę su juo susidoroti čia pat. Atvėręs angą, operaciją vadeiva Bieliauskas B. Krišilevičiui įsakė lipti į slėptuvę ir ruošėsi sumesti sprogmenis. Šį veiksma užprotstavė Varėnos grupuotės vadeiva vyresnysis leitenantas Petras Burinskas. Jis įrodinėjo, kad B. Krišilevičius tardymo organams reikalingas gyvas, nes galys suteikti papildomų žinių. Pasispyriojęs Bieliauskas sutiko sodybos šeimininką palikti gyvą.

Po septynerių metų, B. Krišilevičiui grįžus iš lagerio, P. Burinskas enkavedistams jau buvo nebereikalingas ir girtaudamas slankiojo Varėnos gatvėmis. Pamatęs B. Krišilevičių, priminė išgelbėjimą jam gyvybę ir reikalavo, kad pavaišintų degtine.

Tęsinys.

Pradžia Nr. 64, 65, 66

Vytautas KAZIULIONIS